

Molenvest-Kerkplein-Herenthoutseweg, Herentals

Programma van Maatregelen

Auteur:

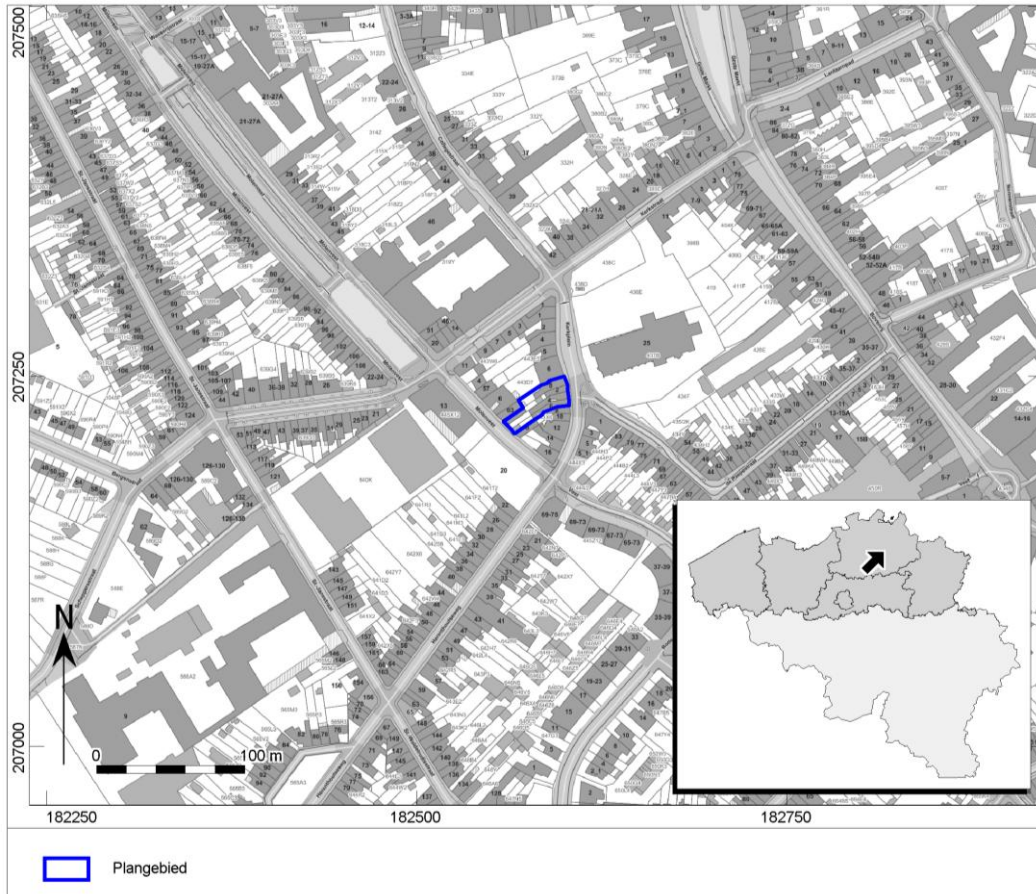
N. Dolman (Veldwerkleider)

Autorisatie:

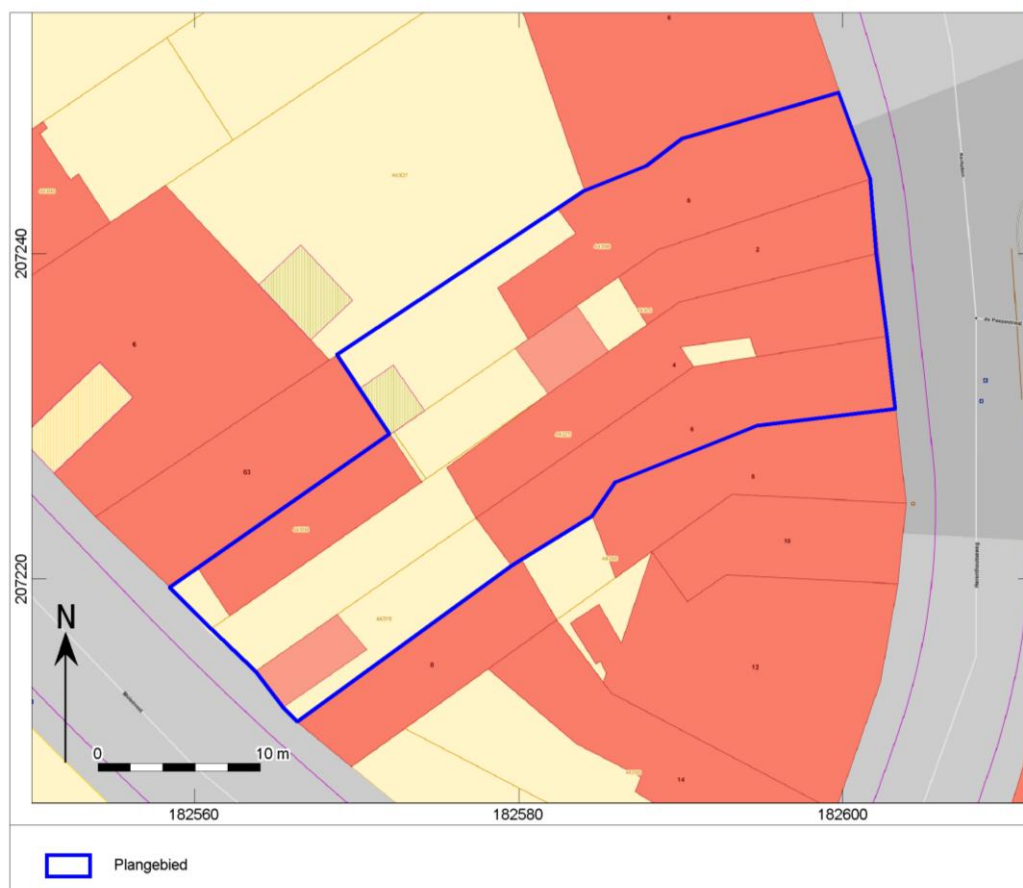
X. Alma (OE/ERK/Archeoloog/2016/00094)

1 Inleiding

Het Vlaams Erfgoed Centrum heeft in eind mei en begin juni 2018 een archeologienota opgesteld naar de archeologische waarde van de locatie tussen Molenvest-Kerkplein-Herenthoutseweg, te Herentals (afb. 1 en 2). De archeologienota bestaat uit een bureauonderzoek en is uitgevoerd naar aanleiding van de voorgenomen verkaveling en aanleg van 14 appartementen met tuin en ondergrondse parking/kelder.

Afb. 1. Locatiekaart van het plangebied.

Afb. 2. Aanduiding van het uit te voeren archeologisch onderzoek op het plan van de bestaande toestand op het terrein.

2 Aanleiding van het onderzoek

De vijf percelen in de huidige toestand zullen worden verkaveld tot één groot perceel. Hierop worden vervolgens 14 appartementen gebouwd.

Alle bestaande gebouwen worden voorafgaand aan de geplande werkzaamheden gesloopt. Dit betreft kerkplein 8, een woning van 2 bouwlagen met plat dak en achteraan een uitbouw van één bouwlaag met plat dak; Herenthoutseweg 2, twee woningen van 1 bouwlaag met zadeldak met achteraan verschillende aanbouwen en twee garageboxen met inrit via de Molenvest; Herenthoutseweg 4, een woning van 1 bouwlaag met zadeldak en achteraan een langgerekte aanbouw en garagebox met inrit via de Molenvest.

Aan de kant van de Herenthoutseweg/Kerkplein zullen 9 appartementen aangelegd worden. Centraal bevindt zich een gemeenschappelijke inkom met trap en lift die alle verdiepingen kan bereiken. Aan de kant van de Molenvest zullen 5 appartementen ondergebracht worden. Ook hier bevindt zich centraal een gemeenschappelijke inkom met trap en lift die alle verdiepingen kan bereiken. In totaal worden er dus 14 nieuwbouwapartementen aangelegd, verspreid over de gelijkvloers en 3 verdiepingen. De appartementen variëren in oppervlakte tussen 49 m² en 131 m². Ieder compartiment is standaard uitgerust met één of meerdere slaapkamer(s), een badkamer, een toilet, een keuken en een woonkamer. Grotere compartimenten hebben ook een bergingsruimte en vestiaire.

Het volledige perceel van 733 m² wordt voorzien van een ondergrondse kelder en parking. Inclusief funderingen en nutsvoorzieningen betreft dit de gehele bodemingreep, die in totaal zo'n 335 à 375 cm diep gaat. Vanaf het maaiveld betreffen de eerste bodemingrepen de funderingen en nutsvoorzieningen van de gelijkvloersbebouwing. Dit houdt vloerafwerking, chape plus vloerverwarming, welfsels en bepleistering van in totaal 35 cm dik in. Daaronder volgt een lege ruimte van ca. 260 cm hoog, die wordt ingevuld als berging

en/of parking. Ten slotte rust het gehele complex op een betonplaat van ca. 40 à 80 cm dik. Onder de steunmuren wordt een dikkere fundering aangelegd van ca. 80 cm.

De aanleg van de riolering en andere nutsvoorzieningen valt volledig binnen het gabarit van bovenstaande geplande werkzaamheden.

3 Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Het plangebied is gelegen in de oude stadskern van Herentals, tussen de Herenthoutseweg/Kerkplein en de Molenvest. In de huidige toestand bestaat het plangebied uit vijf percelen die allen deels bebouwd zijn. Door de huidige bebouwing is het volledige bodemarchief binnen het plangebied mogelijk verstoord. De meer diepere verstoringen kunnen verwacht worden ter plaatse van de huidige bebouwing en beslaan mogelijk een oppervlakte van 498 m² tot minstens 80 cm onder het maaiveld. De exacte omvang van de bodemverstoring ter plaatse van de bebouwing is echter niet volledig inzichtelijk en zal ondermeer afhankelijk zijn van de funderingswijze. Het resterende oppervlakte (ca. 235 m²) betreft eerder oppervlakkige verstoringen van minder dan 80 cm diep (Afb. 30). Omdat de precieze afmetingen van de verstoringen door de huidige bebouwing niet bekend zijn, is het niet meteen duidelijk in hoeverre het archeologisch bodemarchief nog intact is.

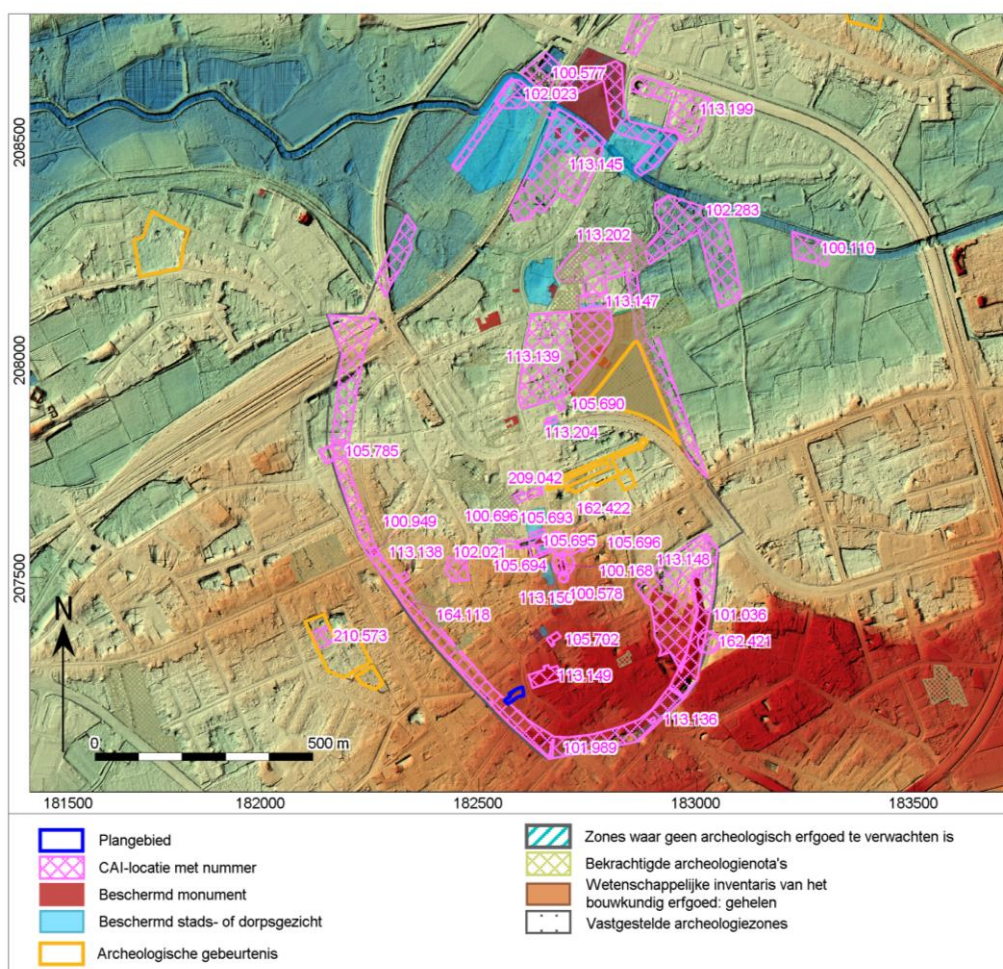

Afb. 3. Locatiekaart van het plangebied met locaties van de vermoedelijk verstoorde zones.

De geplande werken bestaan uit het slopen van de huidige bebouwing en het bouwen van 14 nieuwbouwappartementen. Deze appartementen worden ondergebracht in twee appartementsblokken: één aan de Molenvest en één aan de Herenthoutseweg/Kerkplein. De oppervlakte van ieder appartement varieert tussen 49 en 131 m². Het volledige complex wordt aaneensluitend voorzien van een kelder en/of ondergrondse parking. Dit geldt voor het volledige oppervlakte van het plangebied, ca. 733 m². Inclusief de

fundering van het gelijkvloers en de fundering van de kelder/ondergronds parking, bedraagt dit de diepst mogelijke ingreep van ca. 335 à 375 cm diep.

Op basis van de aardwetenschappelijke bronnen is duidelijk dat het plangebied gelegen is in de formatie van Singraven. Dit is een Quartaire bodem van ca. 1 à 2 m dik en gevormd tijdens het begin van het Holoceen (ca. 11,6 ka). Daaruit is af te leiden dat er mogelijke archeologische resten sedert het Mesolithicum (ca. 11,5 – 6 ka) binnen het plangebied kunnen aanwezig zijn. Een CAI-melding betreffende de vondst van Mesolithisch materiaal sluit hier in eerste instantie goed bij aan. Aan de hand van het DTM is te zien dat de betreffende vondst is gesitueerd in een lager gelegen gebied, vlak aan de rand van de Kleine Nete (Afb. 31). Het plangebied is hier zo'n 1250 m vanaf gelegen en gesitueerd op een hoger gelegen stuk in het landschap, wat tijdens het Mesolithicum geen aantrekkelijke combinatie was voor bewoning. Daarnaast is het plangebied vermoedelijk tijdens meerdere fases bebouwd geweest wat de eventuele Mesolithische resten kan verstoord hebben. Daarom wordt een archeologische verwachting op Mesolithische sporen en/of vondsten hier volledig afgeschreven.

Afb. 4. De CAI-meldingen op het DTM.

Een hoger gelegen gebied is wel aantrekkelijk voor bewoning vanaf het Neolithicum (ca. 7,3 – 4 ka). Desondanks het onderzoeksgebied ietwat ver van water gelegen is, kunnen sporen en/of vondsten vanaf het Neolithicum niet met zekerheid worden afgeschreven. Omdat de Middeleeuwse bewoningskernen mogelijk zijn voortgevloeid uit oudere nederzettingen en het plangebied dus bestaat uit meerdere bewoningslagen, kan de bewaarconditie goed zijn. Daarom wordt er een lage tot gemiddelde archeologische verwachting gesteld voor sporen en/of vondsten van het Neolithicum tot en met de Romeinse periode.

De CAI-melding betreffende aardewerk uit de IJzertijd (ca. 2,8 – 2,1 ka) of Karolingische periode (9de eeuw) in de buurt van de Lakenhal, zou kunnen betekenen dat er meer resten uit de betreffende periodes aanwezig zijn. Maar omdat de datering van het aardewerk nog niet met zekerheid gedefinieerd is, kan hiervoor geen specifieke archeologische verwachting vastgesteld worden.

Volgens de literatuur is het plangebied gelegen in de zuidelijkste kern van de twee oudste stadskernen van Herentals. Dit gebied was rond de 12de eeuw in bezit van de Kerk, maar is vermoedelijk van oorsprong nog ouder. Verschillende CAI-meldingen die duiden op bewoningsontwikkeling vanaf de Volle Middeleeuwen (10de eeuw), sluiten hier goed bij aan. Tevens geven de historische kaarten aan dat het plangebied mogelijk tot 1873 onbebouwd was en in gebruik als akkerland. Dat er mogelijk een ZBm-bodem aanwezig is in het plangebied, wat kenmerkend goed geschikt is voor akkerbouw, versterkt bovenstaand gegeven.

Het is daarom niet per definitie uitgesloten dat het plangebied voor 1778 (terminus ante quem Ferraris kaart) nooit bebouwd is geweest. Sommige Middeleeuwse steden maakten na een hevige expansie een periode van inkrimping door, waarna vervallen gebouwen werden afgebroken en het gebied terug voor agrarische doeleinden werd gebruikt. Dit zou kunnen gebeurd zijn vóór de aanleg van de stadsomwalling in de Late Middeleeuwen. Daarnaast zou de oorspronkelijke zuidelijke stadskern geconcentreerd zijn rond de 14de-eeuwse Sint-Waldetrudis kerk, waaraan het plangebied grenst. Er zouden dus mogelijk nog bewoningsresten van de oorspronkelijke stadskern binnen het plangebied kunnen liggen. Ten slotte wordt er vanaf de Ferraris kaart begraving rond de kerk aangegeven, waaronder mogelijk nog oudere funderingen van oudere kerken zijn gelegen. De aanwezigheid van begraving is daarom ook niet uitgesloten binnen het plangebied. Hieruit valt te concluderen dat er een zeer hoog potentieel is voor archeologische resten en/of sporen vanaf de Middeleeuwen, specifiek gericht op de Late Middeleeuwen in de omgeving van de Sint-Waldetrudis kerk met mogelijke begraving en bewoningssporen. Langs de zuidwestzijde van het plangebied zouden mogelijk nog restanten van de Middeleeuwse omwalling aanwezig kunnen zijn.

Verder wijzen verschillende CAI-meldingen en historisch onderzoek op een continue ontwikkeling tijdens de Nieuwe tijd. Hiervoor geldt een algemene gemiddelde archeologische verwachting binnen het plangebied.

Wanneer in eind 19de eeuw het plangebied nog bestaat uit akkerland, is het begin 20ste eeuw in gebruik als woongebied en sindsdien bebouwd. Er is verder niets bekend over de bewoningsgeschiedenis van het plangebied in de Nieuwste tijd bekend. Mogelijk bevinden zich nog oudere 20ste-eeuwse funderingen onder de huidige bebouwing. Daarom geldt ook voor de Nieuwste tijd een algemene gemiddelde archeologische verwachting.

4 Gemotiveerd advies over het al dan niet nemen van maatregelen

Voor het plangebied werd een bureauonderzoek uitgevoerd. Verder vooronderzoek zonder en met ingreep in de bodem is nog niet mogelijk omwille van juridische maatregelen. Daarom zal het programma van maatregelen ingediend worden volgens het uitgesteld traject. Er wordt voorgesteld om vervolgonderzoeken uit te voeren nadat de stedenbouwkundige vergunning ingediend is. Op basis van het bureauonderzoek is het mogelijk een archeologische verwachting op te stellen op basis van de ligging van het plangebied in het landschap, de landschappelijke kenmerken, het gebruik van kaartmateriaal en omringend archeologisch vondsten.

4.1 Volledigheid van het onderzoek

Op basis van het bureauonderzoek kan er vastgesteld worden dat het plangebied archeologisch interessant is vanaf het Neolithicum tot en met de Nieuwste tijd, en met name omtrent de ontwikkelingsgeschiedenis binnen de oude kerkelijke stadskern van Herentals. Daarnaast is er sprake van een archeologische kennislacune voor dit gebied, waardoor ieder archeologisch onderzoek van groot belang is. Het plangebied bezit dus een groot potentieel aan kennisvermeerdering.

Omdat er verwacht wordt dat de geplande werkzaamheden de mogelijke archeologische sporen en/of vondsten bedreigen is er nood aan een vervolgonderzoek. Aangezien het plangebied grotendeels verhard is zou er in eerste instantie gesuggereerd worden om betonboringen uit te voeren om de intactheid van het archeologisch bodemarchief te analyseren. Maar bij zo'n kostelijke procedure wordt er geen informatie gewonnen over de mogelijke aanwezigheid van Neolithische tot en Nieuwste Tijd resten, wat leidt tot een

negatieve kost en baat verhouding. Daarnaast zijn controleboringen en landschappelijk boringen moeilijk interpreteerbaar binnen een stedelijke context vanwege het voorkomen van stedelijke ophogingslagen die in boorkernen gelijkaardig kunnen zijn aan “verrommelde” of verstoorde lagen.

Verder wordt veldkartering en geofysisch onderzoek niet aangekaart omdat de huidige situatie van het plangebied hiertoe niet verleend.

Omdat er geen verwachting is voor vuursteensites kan er meteen overgeschakeld worden naar een proefsleuvenonderzoek. Hierbij wordt er in één keer duidelijk gemaakt in hoeverre er verstoring heeft plaatsgevonden in het plangebied en wat er aan archeologische sporen en/of vondsten nog aanwezig is. Zo’n onderzoek zal moeten plaatsvinden na het slopen van de huidige bebouwing in infrastructuur. De randvoorwaarde is dat alles gesloopt mag worden tot op het maaiveld. Op deze manier is er geen bedreiging voor de mogelijke archeologische resten door de sloopwerken.

Het Vlaams Erfgoed Centrum adviseert dus een vervolgonderzoek in het kader van een landschappelijk bodemonderzoek met ingreep in de bodem, namelijk een proefsleuvenonderzoek, wat na het slopen van de bebouwing en infrastructuur bovenop het maaiveld moet plaatsvinden.

5 Programma van maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

5.1 Administratieve gegevens

Uitgevoerde fasen binnen archeologienota:	Bureauonderzoek
Aanleiding:	verkaveling en bouw woningen
Locatie:	Molenvest-Kerkplein-Herenthoutseweg
Plaats:	Herentals
Gemeente:	Herentals
Provincie:	Antwerpen
Kadastrale gegevens:	1 ^{ste} afdeling - sectie F - 443N6 1 ^{ste} afdeling - sectie F - 443 L5 1 ^{ste} afdeling - sectie F - 443D6 1 ^{ste} afdeling - sectie F - 443 Z5 1 ^{ste} afdeling - sectie F - 443Y6
Diepte bodemverstoring	Ca. 375 cm -mv
Coördinaten (<i>bounding box</i> ; <i>Lambertcoördinaten</i> (<i>EPSG:31370</i>))	182.558 / 207.211 182.603 / 207.249

5.2 Aanleiding van het onderzoek

Zie hoofdstuk 2

5.3 Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Zie hoofdstuk 3

5.4 Vraagstelling en onderzoeksdoelen binnen het proefsleuvenonderzoek

De mogelijke onderzoeksvragen:

- Welke zijn de waargenomen horizonten in de bodem, beschrijving + duiding? Komt dit overeen met de vaststellingen uit het booronderzoek?
- Waardoor kan het ontbreken van een horizont verklaard worden?
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?

- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Kan op basis van het sporenbestand in de proefsleuven een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van occupatie?
- Zijn er indicaties (greppels, grachten, lineaire paalzettings, ...) die kunnen wijzen op een inrichting van een erf/nederzetting?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van funeraire contexten? Zo ja;
 - Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden?
 - Wat is de omvang?
 - Komen er oversnijdingen voor?
 - Wat is het, geschatte, aantal individuen?
- Wat is de relatie tussen de bodem en de archeologische sporen?
- Wat is de relatie tussen de bodem en de landschappelijke context (landschap algemeen, geomorfologie, ...)?
- Is er een bodemkundige verklaring voor de gedeeltelijke afwezigheid van archeologische sporen? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)?
- Kunnen er sporen gerelateerd worden aan de veronderstelde (Laat)middeleeuwse kern van Herentals?
- Zijn er sporen (begravingen, etc) aanwezig gerelateerd aan de nabij gelegen kerk?
- Zijn aan de zuidwestzijde (restanten) van de mogelijke omwalling aanwezig?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?

5.5 Onderzoekstechnieken en -methoden en -strategieën

Om een betrouwbaar beeld te kunnen vormen van de aanwezige archeologie binnen het onderzoeksgebied, zal een oppervlakte van ongeveer 12,5% worden onderzocht door middel van proefsleuvenonderzoek. Er is gekozen voor dit percentage omdat op die manier genoeg oppervlakte onderzocht kan worden om een goede archeologische verwachting te bekomen van het plangebied. Het proefsleuvenonderzoek dient om een beter grip te krijgen op de archeologische verwachting en de intactheid van eventuele archeologische niveaus. Indien er archeologie aanwezig blijkt te zijn, dient een vervolg onderzoek plaats te vinden in de vorm van een vlakdekkende opgraving in de zones waar uit het proefsleuvenonderzoek archeologische resten aanwezig blijken te zijn.

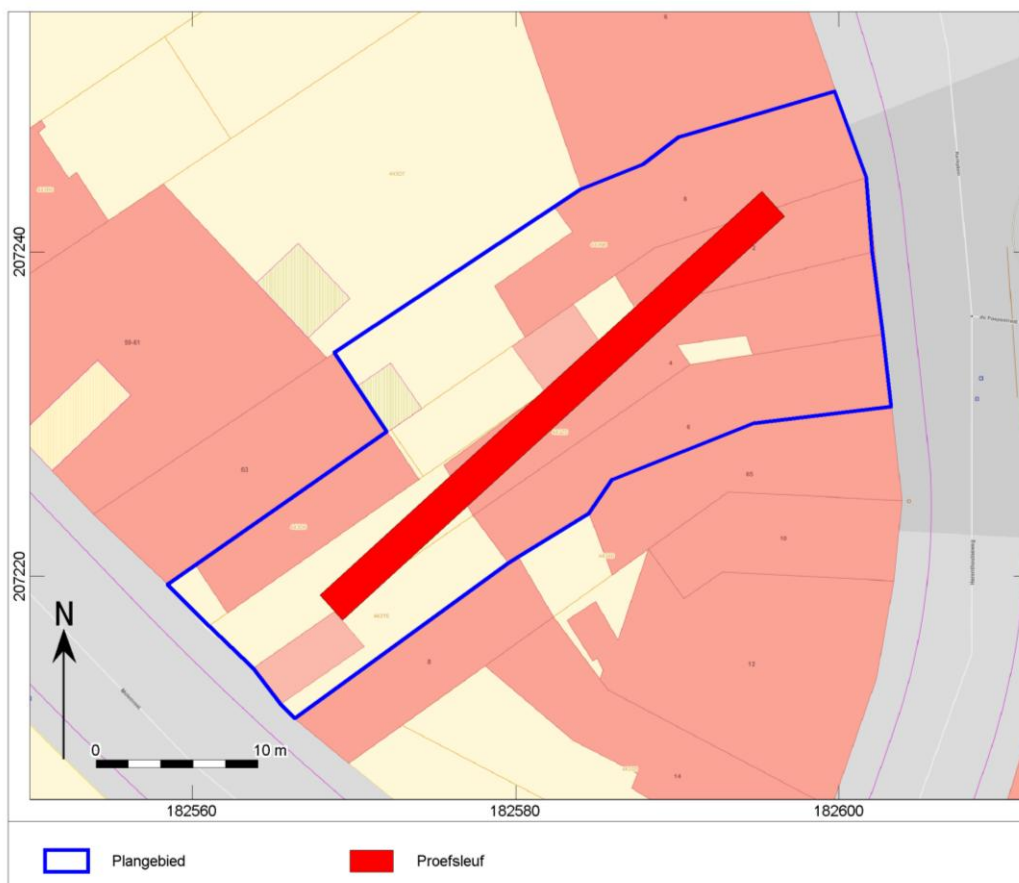
In totaal wordt er 1 proefsleuf gepland. Deze heeft een afmeting van 2 x 37 m, heeft een zuidwest-noordoost oriëntatie en beslaat een totale oppervlakte van ca. 77,5 m², wat overeenkomt met ongeveer 10% van het plangebied. Verder is er nog ruimte voor ongeveer 2,5% van het plangebied om extra kijkvensters te plaatsen waar nodig.

De proefsleuf zal worden uitgegraven tot op het eerste archeologisch leesbare niveau. De aanleg van kijkvensters is nodig om een spoor of een concentratie van sporen waarvan de interpretatie en de waardering niet onmiddellijk duidelijk is, beter te kunnen onderzoeken. Mogelijk kunnen deze ook een schijnbare afwezigheid van sporen aantonen. Kijkvensters worden, afgezien van hun ligging, afmeting en vorm, op dezelfde wijze als proefsleuven aangelegd.

Het proefsleuvenonderzoek zal als volgt worden uitgevoerd:

- Er zal worden gegraven met een graafmachine met gladde bak.
- Op alle locaties vindt het graven plaats op aansturing van een archeoloog.

- Bij het verdiepen worden vondsten per stratigrafische laag verzameld. Het vlak en stort wordt met een professionele metaaldetector systematisch en vlakdekkend onderzocht. De vulling uit de gecoupeerde sporen wordt ook nagezocht met de metaaldetector.
- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld. Indien deze niet herkenbaar of aanwezig zijn, worden vondsten in vakken van 2 x 2 m verzameld. De verzamelstrategie kan al naar gelang de bevindingen worden aangepast.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (crematies, concentraties scherven, vuursteen), worden deze als puntlocaties ingemeten. Metaalvondsten (uitgezonderd spijkers) worden eveneens als puntlocaties ingemeten.
- Vondsten worden zoveel mogelijk aan een spoor of laag toegewezen. Gesloten vondstcomplexen worden integraal verzameld. Stortvondsten worden indien mogelijk per sleuf verzameld en geregistreerd.
- Het te documenteren vlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast en direct digitaal ingemeten met een *robotic Total Station* (rTS). Met de rTS worden vlak- en maaiveldhoogtes digitaal ingemeten.
- Een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Sporen die deel uitmaken van een herkenbare structuur worden zoveel mogelijk gespaard met het oog op vervolgonderzoek.
- Alle gecoupeerde antropogene sporen worden gefotografeerd, ingetekend (schaal 1:20) en beschreven. Waar mogelijk worden sporen bemonsterd voor natuurwetenschappelijk onderzoek.
- Er worden gedurende het veldwerk foto's gemaakt van de algemene situatie, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak en van de coupes. Voor publicitaire doeleinden en/of eventuele communicatie-uitingen worden geregeld actie- en sfeerfoto's gemaakt.
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten worden op de plaats van aantreffen gefotografeerd alvorens gelicht te worden.
- Profielen en coupes worden schaal 1:20 getekend. De profielen zullen bij een eenduidig profiel gedocumenteerd worden door middel van profielkolommen om de 20 meter, i.c. drie profielkolommen verdeeld over de proefsleuf. Minstens één profielkolom wordt middels een diepteprofiel (tot 0,5 m onder vlakniveau) onderzocht. Indien de stratigrafische bodemopbouw complex is of sterk afwisselend is, zal een lengteprofiel worden gedocumenteerd. Op de profieltekeningen worden de TAW-hoogten gezet en tevens zal de hoogte van het opgravingsvlak aangegeven worden op de tekening. Bij grote profieltekeningen kan, op voorspraak van de erkend archeoloog, een andere schaal worden gehanteerd.
- Bij het aantreffen van bijzondere archeologische resten wordt, indien nodig, een specialist geraadpleegd die, conform de Code van Goede Praktijk, deze archeologische resten verder onderzoekt en conserveert.
- Indien een proefsleuf niet volledig kan worden aangelegd zoals gepland als gevolg van hevige begroeiing of bebouwing, zal de proefsleuf op verantwoordelijkheid van de erkende archeoloog worden verplaatst of opgedeeld, waarbij de sleuf zo veel mogelijk zijn oorspronkelijke positie zal behouden.
- De grond wordt gestockeerd langs de werkputten. Daarbij wordt de bovengrond gescheiden gehouden van de andere grond. Na het documenteren en afwerken van de werkput wordt de grond terug gestort (in lagen van max. 50 cm) en aangereden.

Afb. 5. De proefsleuven gepland op het plangebied

Het onderzoek wordt uitgevoerd conform de bepalingen in de Code van Goede praktijk, specifiek zoals verwoord in hoofdstukken 8 en 12.

5.6 Randvoorwaarden

Het proefsleuvenonderzoek kan pas uitgevoerd worden als het plangebied is gevrijwaard van de huidige bebouwing bovenop het maaiveld. De sloopwerken mogen niet verder dan het maaiveld plaatsvinden.

5.7 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Er worden geen afwijkingen voorzien ten aanzien van de Code van Goede Praktijk. Indien tijdens het veldwerk blijkt dat een afwijking noodzakelijk dan wordt dit gemotiveerd beschreven in de nota.